

Psychická deprivace v dětství

PedF MU

Mgr. Tomáš Kohoutek, Ph.D.

Děkuji Mgr. Zuzaně Masopustové, Ph.D. za poskytnutí materiálů

Psychická deprivace

- (Převážně) psychické strádání
 - Stav **dlouhodobého neuspokojení vitálních psychických potřeb**, především emočních a sociálních
 - Následky tohoto stavu
 - *! Porozumět deprivaci znamená porozumět **potřebám** (co už víme? – úvod: Maslow; potřeby specifické v různých stadiích vývoje...)*
-

Film „Děti bez lásky“ (1963)

Otázky ke sledování:

- **Jak definuje Z. Matějček ve filmu deprivaci?**
- **Jaké projevy deprivace jsou ve filmu patrné u malých dětí, u dospívajících?**
- **Jaké podmínky vedou k deprivaci?**
- **Co vás zaujalo, rozrušilo, podnítilo další úvahy, otázky?**

- Odkaz na celý film:
<https://www.youtube.com/watch?v=iLjHAP9Cho4>
- Zajímavý odkaz: http://revue.idnes.cz/neustupny-zdenek-matejcek-d0f-/lidicky.aspx?c=A030604_204709_lidicky_pol

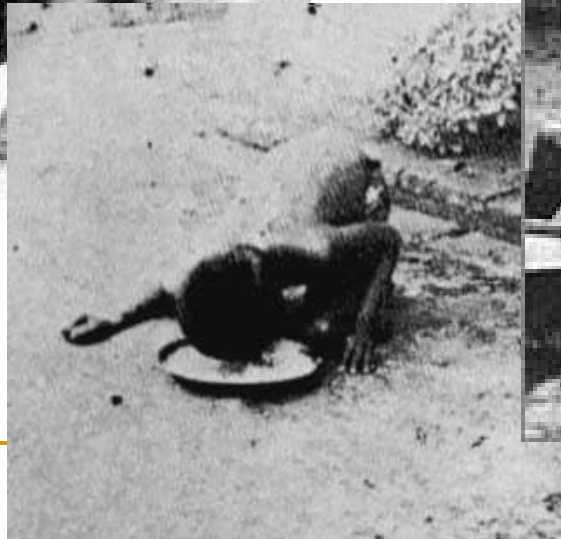
Autoři: Z. Matějček (1922 – 2004) a J. Langmeier (1921 – 2007)

Případy dětí vyrůstajících v extrémních podmínkách s nedostatkem „normální“ stimulace

- **extrémní sociální izolace** – děti izolované od lidské společnosti
 - J. M. G. Itard (1807) – **Aveyronský divoch**
 - A. Gesell (1940) – **Amala a Kamala** – tzv. „vlčí děti“
 - **izolace uvnitř společnosti**
 - 1970 – **Genie** – USA v izolaci od 2 do 13 let, uměla jen slova „stop it“, „nomore“, „no“ (a několik dalších zákazů); rozvoj řeči po umístění do pěstounské péče; zlom a znovu regrese po změně pěstounů
 - „**Koluchové dvojčata**“ (1976): od 18 měsíců do 7 let týráni a izolováni; stěží uměli chodit, děsili se běžných věcí i lidí, pouze základy řeči; v testech inteligence v pásmu těžkého podprůměru → dle tehdejších předpokladů měly být následky psychické deprivace v tomto věku již nevratné; po umístění do pěstounské péče velký pokrok ve vývoji – ve 14 letech v IQ testech 100 bodů, oblíbení mezi vrstevníky, absolvovali střední školu
 - v současnosti – „**Kuřimská kauza**“, **případ Fritzl**
-

Amala a Kamala

Obvyklé podmínky vedoucí k deprivaci

(dle Z. Matějčka)

- **extrémní sociální izolace**
- **ústavní výchova, hospitalismus**
 - ad R. Spitz: anaklitická deprese; fáze protestu, zoufalství, odpoutání
 - absence stabilní pečující osoby
- **deprivace v rodině**
 - **vnější** podmínky - týkají se situace rodiny: ztráta rodiče, závislosti, promiskuita, špatná sociální situace (např. uprchlictví), „přezaměstnanost“ rodičů...
 - **vnitřní** podmínky - osobnost rodičů: citová nezralost, povahová nevyspělost, závažná psychopatologie, vlastní následky deprivace...
- děti se **zvýšenou vnímavostí** vůči deprivacním vlivům: s psychickými poruchami, speciálními potřebami (motorické, smyslové poruchy)

Základní vývojové potřeby (dle Z. Matějčka)

- určitého **množství, kvality a proměnlivosti vnějších podnětů** – zrakových, sluchových, hmatových, pohybu, lidského kontaktu (tak, aby se dítě „naladilo“ na určitou úroveň aktivity a nebylo přitom podněťově „podvyživené“ ani přetížené)
- určité **stálosti, řádu a smyslu v podnětech** – „**smysluplného světa**“; umožňuje mj., aby se z přicházejících podnětů stávaly zkušenosti, poznatky a (pracovní) strategie; kdybychom všechno ve svém okolí vnímali jako dění nahodilé, výsledkem by byl chaos, nemožnost učit se – tato potřeba tedy umožňuje učení
- **prvotních citových a sociálních vztahů**, potřeba stabilního pozitivního vztahu k pečující osobě, opětování ze strany dalších dospělých – uspokojení přináší dítěti pocit životní jistoty a je podmínkou pro žádoucí vnitřní uspořádání osobnosti (ad attachment – vnitřní pracovní modely), poskytuje zázemí pro vývoj ve všech oblastech
- **identity** – společenského uplatnění a společenské hodnoty; zdravé vědomí vlastního „já“ ; toto vědomí je podmínkou toho, aby si člověk mohl na životní dráze osvojit společenské role a stanovit si hodnotové cíle pro svá snažení
- **otevřené budoucnosti** - životní perspektivy, sdílené s pečujícími osobami – „bude nějaké (společné) zítřa“
 - Z. Matějček o základních vývojových potřebách: <https://www.youtube.com/watch?v=7FVrwcAn9rQ>

Další aktuální přístupy k potřebám: Pesso-Boyden system

- 1) **potřeba místa**: že bude mít dost prostoru v mateřském lůně, v náruči rodičů, ve svém pokoji, mezi blízkými... že jimi bude radostně vítán v celé své individualitě takový, jaký je. S touto potřebou úzce souvisí v pozdějším dospělém životě schopnost cítit se doma, přesvědčení, že tu "jsem správně" a "nejsem mimo".
- 2) **potřeba ochrany**: nejprve před škodlivými vlivy ochrání mateřská děloha, po narození rodičovská náruč a záštita. Získává-li člověk včas zkušenost, že je chráněn, pro jeho další život to znamená pocit bezpečí a schopnost žít aktivně, bez přehnaného pocitu ohrožení.
- 3) **potřeba péče** a výživy: nejen jídlo a něžnost v doslovné podobě, ale i dostatek podnětů, kontaktů, vztahů. V pozdějším věku se k této potřebě řadí i informace, vzdělání, zájmy. Kdo je v tomto smyslu "dobře živen", má pocit plnosti, naplnění, nasycení. Netrpí přehnanými pocity prázdnoty.
- 4) **potřeba podpory**: konkrétní i symbolické. Podpora znamená konkrétně třeba být nesen, nebo moci se opřít, abych nespádl. Kdo je podporován, necítí se být na věci sám. Být podporován znamená rovněž být povzbuzován. Lidé, kteří mají z dětství bohatou zkušenost s dostatkem podpory, si ji dokáží v dospělém životě dobře zajistit. Mají energii a elán, necítí se slabí, bezmocně vydaní napospas okolnostem.
- 5) **potřeba hranic** – být limitován znamená něco v tom smyslu jako být definován, vědět, kdo jsem a kdo nejsem, odkud kam sahá můj vliv a kde začíná vliv druhých. Mít dobře zažitý limit znamená trochu paradoxně být schopen jít do věcí naplno, moci se do nich opřít beze strachu, že tím způsobím nějakou újmu sobě či druhým. Dobrý zážitek limitu mi mohou poskytnout rodiče, kteří mne zvládnou. Rodiče, kteří mají upřímnou radost z dětské živosti, rozpustilosti, z dětského zkoušení síly a experimentů, zároveň jsou ale v jednání a výchově pevní.

Nejnápadnější projevy psychické deprivace

- U dětí **raného věku** (do 3 let) celkové opožďování psychomotorického vývoje; též nediferencovanost citů, špatná nálada, „nedětský“ výraz, výrazně ochuzený **řečový projev** (ze všech funkcí komunikace se omezuje často jen na obranu)
- **Předškolní věk:** povrchnost citových vztahů, současně velká potřeba „k někomu patřit“; může přetrvávat opožďování vývoje řeči (často až do 5 let), i potom řeč neodpovídá mladšímu dítěti – postrádá zvědavost, hravost...; často nezralost pro školu
- **Školní věk:** často špatné školní výsledky, které neodpovídají školnímu nadání; nápadnosti a výkyvy v chování, v sociálních vztazích, mohou se rozvíjet neurotické potíže, citová otupělost, nedůvěra k lidem, agresivita
- **Dospívání:** problémy se mohou projevovat v kolektivu – nespokojenost s rolí, neadekvátní sebehodnocení („zraněný narcismus“), posunutá hierarchie hodnot, vyšší riziko rizikového chování, vzniku závislostí...
- Důsledky v **dospělosti:** problémy v partnerských vztazích, nejistota při výchově vlastních dětí, poruchy osobnosti, deprivací činitelé často faktorem v pozadí trestné činnosti

Typy deprivovaných dětí podle charakteristických projevů

- **relativně kladně přizpůsobený typ:** deprivace vedla k pokusům o přizpůsobení přiměřenými prostředky, k určité samostatnosti a k nalezení zdrojů uspokojení sociálně přijatelným způsobem. Dobré přizpůsobení může selhat při přechodu do nových podmínek, na něž dítě není adaptováno a na něž nemusí stačit jeho nerozvinuté schopnosti adaptace..
- **děti s přímým zvýšením intenzity nenasyčených potřeb,** projevující se nepřizpůsobivým chováním v oblasti dané potřeby (snaha upoutat pozornost, vtíravost) nebo v chování obecně (celkový neklid, těkavost); většinou jde o deprivaci potřeb emočních a sociálních, jde tedy většinou i o tyto podněty, zájem o věcné okolí, o práci je naopak v úpadku; děti nápadné chováním i špatným prospěchem (který neodpovídá inteligenci).
- **děti se substitutivním zvýšením intenzity jiných tendencí,** projevující se zvláště agresivitou, opozičností, destruktivními tendencemi, výbuchy zlobných afektů i krutostí, zvláštní explorační snahou, zvýšením výživových potřeb...; projevy mezi ostatními skupinami zvláště obtížné, často přestupky zvláštního rázu – „projevy primitivních afektů nekontrolované úzkostí a svědomím“
- **typ pasivní, apatický, „útlumový“** – skupina symptomů regresivní povahy (dumláním, enuréza a enkopréza, automatismy, anorexie...); děti odtažené, rezervované k pokusům o kontakt, nevýrazné v projevech, někdy „nápadně hodné“; méně postižené děti se jeví jako tiché a podrobné, někdy až ustrašené, infantilní, lhostejné k úspěchu i k neúspěchu, bez iniciativy, v těžších případech se mohou jevit i jako retardované

-
- Mezi dětmi s přímým zvýšením intenzity nenasycených potřeb později autoři rozlišili ještě:

 - Typ **sociálně hyperaktivní**
 - V rámci celkově podnětově chudého prostředí se snaží dosáhnout maximálního přísunu sociálních podnětů upoutat pozornost; neznají ale stálost kontaktu, citovou vázanost, sociální zájem je spíše chaoticky rozptýlený, komunikace a sociální chování zůstává na nižší úrovni.

 - Typ **sociálně provokativní**
 - Snaha po pozornosti a navázání kontaktu se projevuje rušivým nebo násilným způsobem vůči vychovatelům, často agresí vůči druhým dětem (jako konkurentům); mohou se jevit jako vzdorovitě, „neovladatelné“, ale o samotě s vychovatelem mohou působit „jako vyměněné“ – hodné až přítulné. Později mají tendence vytvářet si neúnosné životní situace.
-